

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

Birtokkoncentráció, foglalkoztatás, diverzifikáció és multifunkcionalitás

FEHÉR ALAJOS – CZIMBALMOS RÓBERT
KOVÁCS GYÖRGYI – SZEPESY EDIT

Kulcsszavak: vidékgazdaság, vidéki foglalkoztatás,
multifunkcionális mezőgazdaság.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A statisztikai adatok szerint a magyar mezőgazdaság munkaerő-felhasználása folyamatosan csökken. Cikkünkben rávilágítunk arra az ellentmondásra, ami a deklarált foglalkoztatási célok és a versenyképességet szolgáló gépberuházási támogatások növekedése, valamint hatásai között feszül. E támogatások hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a gazdák birtoknövelési törekvéseit erősítsék, s fokozzák a mezőgazdaság munkaerő-kibocsátását. Nem igazán halad a folyamatot potenciálisan mérséklő tevékenységdiverzifikáció sem. Három LEADER kistérségben 104 gazdálkodóra kiterjedő felmérésünkkel feltártuk a gazdák és gazdacsaládok gazdaságfejlesztési motívumait, a gazdaság diverzifikációjának helyzetét, a multifunkciós mezőgazdálkodással kapcsolatos terveiket, s az ezeket segítő és akadályozó tényezőket. A mezőgazdasági termelésen túli funkciókon belül a nem árujellegű közszolgáltatásokkal külön is foglalkoztunk. A vizsgált gazdák természetesnek tekinthető biztonságos gazdaságfejlesztési motívuma mellett a család jobb megélhetése játszott meghatározó szerepet. Ezek realizálásához legtöbbször a földvásárlást tartották a legfontosabbnak. A foglalkoztatásban a családtagok kerültek előtérbe, a mások számára történő munkahelyteremtést a legtöbbször – még a diverzifikált gazdaságok esetében is – az utolsó helyekre tették. A rugalmas foglalkoztatási formák terjesztését kifejezetten állami feladatnak tekintik. Mindezek felhívják a figyelmet a központi megfogalmazott célok, a területi és ágazati folyamatok, s a gazdák gondolkodása közötti, a foglalkoztatás vonatkozásában megjelenő ellentmondásokra.¹

BEVEZETÉS

A hazai kormányok két évtizede folyamatosan deklarálják a vidéki foglalkoztatás növelésében való elkötelezettségüket. Hogyan lehetséges akkor az, hogy a vidékgazdaság egyik meghatározó ágazatában, a mezőgazdaságban – a statisztikai adatok szerint – folyamatosan csökken a munkaerő-felhasználás, s ennek is köszönhetően nem beszélhetünk áttörésről a vidé-

ki foglalkoztatásban sem? Ez utóbbi nyilvánvalóan összefügg a helyi és regionális gazdaságok (ideértve a vidékgazdaságot is) fejletlenségével, a helyi piacok hiányosságával, működési problémáival, a vidéki és a városi terek közötti együttműködések zavarával, amelyek több évtizede halmozódnak (Fehér, 2005). Az újabb adatok és vizsgálatok alapján úgy tűnik azonban, hogy a vidéki foglalkoztatás nem – a pénz-

¹ A cikk alapjául a K67813 sz., a szerzők közreműködésével folyó OTKA kutatás eredményei szolgálnak. A támogatásért ezúton is köszönetünket fejezzük ki a Kutatási Alapnak.

ügyi-gazdasági válság előtti időszakban sem – állt javuló pályára. Tanulmányunkban – a hivatkozott OTKA-kutatás során született eredményeket is felhasználva – a rendkívül összetett kérdéskörön belül csak néhány összefüggés jobb megvilágítására vállalkozhatunk. Így a birtokkoncentráció és a mezőgazdasági foglalkoztatás kapcsolatával, a farmdiverzifikációnak és a mezőgazdasági termelésen túli funkcióknak a foglalkoztatásra kifejtendő hatásaival foglalkozunk részletesebben. Ezeket statisztikai adatok, szakirodalmi hivatkozások segítségével is körbejárjuk, de közben törekszünk arra, hogy a kutatásaink során megkérdezett gazdák szemüvegén keresztül vizsgálódjunk, bemutassuk véleményeiket, terveiket is.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Említett vizsgálatunk adatbázisát a *Karcag és térsége (a továbbiakban „A”), a Tarna menti („B”), valamint a Tisza-Tarna-Rima-menti („C”) LEADER akciócsoportok településeinek gazdálkodóira alapoztuk*. A Tarna menti kistérségben már 2006-2007-ben LEADER akciócsoport működött. Karcag és térségén belül a települések egyharmada hasonló helyzetben volt. A többiek 2006-ban csak az első fordulón jutottak túl, és 2009-től nyertek LEADER pályázatot. A meginterjúvolandó gazdák arányát a három kistérség átlagában legalább 5 százalékban határoztuk meg. Ezen belül a 10,1-50,0 hektáros csoportban 2 százalékos, míg az ennél nagyobb földterülettel rendelkező csoportban 10 százalékos aránnyal dolgoztunk. Az interjútervek és a kérdőívek összeállításánál, valamint a felméréseknél a következő főbb szempontokat érvényesítettük:

- Külön blokkban vizsgáljuk a gazdaságot, a gazdát, a gazda családját és a válaszadó gazda véleményét a multifunkcionális mezőgazdaság saját gazdaságában és az adott kistérségben való bevezetéséről és terjedéséről.

- Legyenek olyan kérdések, amelyeket összehasonlíthatunk hasonló külföldi és hazai felmérések eredményeivel.

- „Nyitott” és „zárt” kérdéseket egyaránt használunk. A zárt kérdések többsége tegyen lehetővé bizonyos mértékű nyitottságot az – külön is részletezett – „egyéb” lehetőség révén.

- Több kérdésnél legyenek visszakerdezések, illetve próbák.

- Ne szerepeljenek olyan pénzügyi, munkaügyi, jövedelmi adatok, amelyek a gazdánál bizalmatlanságot váltanának ki.

- Az interjúkba vonjuk be a gazdaságban munkát végző, vagy jelentős érdekeltséggel rendelkező családtagokat is.

- A kistérségek jelentősebb településeiről kerüljenek be gazdák a felmérésbe.

- Olyan településekről, amelyekre speciális kultúrák (szőlő, gyümölcs, zöldség) jellemzők, 10 hektárnál kisebb területtel rendelkező gazdák is szerepeljenek a mintában.

A kérdőívek kitöltését munkatársaink végezték a helyszínen, 2008-ban. Az anonimitást biztosítottuk. A kérdések egyben a gazdákkal készített mélyinterjúk vázlatát is jelentették. Munkatársaink így megismerhették a gazdák (és családtagjaik) körülményeit és a kérdőívek kérdéseire adott válaszaik hátterét is.

A gazdaságról szerzendő információk alapvetően a termelési szervezetre, a piaci kapcsolatokra, a foglalkoztatásra, a gépesítésre, az informatikai háttérre, a földhasználatra és a gazda által adott önértékelésre terjednek ki.

A gazdától az életkoron, iskolai végzettségen és lakóhelyen túl megkérdeztük a gazdaság kialakításának és fejlesztésének motívumait, az információszerzési és számítógép-használati szokásokat.

A családról alapadatként a létszámot, megélhetési forrásokat, iskolai végzettséget gyűjtöttük össze. Külön kérdéseket tettünk fel a gazdaság és a család kapcsolataira, a gazdaság átvételére vonatkozóan.

A multifunkciós mezőgazdálkodással kapcsolatban a gazda ismereteinek forrásait, az adott gazdaságban és kistérségben való bevezetés és fejlesztés körülményeit, ösztönző és gátló tényezőit, a teendő intézkedéseket tártuk fel.

A minta kiválasztásánál alapvető szempont volt, hogy a megkérdezett gazdák és a vizsgált gazdaságok megoszlása igazodjon kistérségekben játszott gazdasági súlyukhoz. A vizsgált mintában így az 50 hektár alatti területen gazdálkodók 21 százalékos, 50,1-100 hektár között kategóriában tartozók 16 százalékos, a 100,1-300 hektáros gazdaságok 44 százalékos, míg a 300 hektárnál nagyobb birtokkal rendelkezők 19 százalékos súlyt képviselnek. A saját + bérelt, illetve szívésségi használatra kapott földterületek átlagos nagysága rendre 26, 66, 191 és 1258 hektár volt.

A zárt kérdéseknél azon válaszokban, amelyeknél sorrendet is meg kellett jelölni, az első helyre tett válaszhoz a sorrend utolsó számjegyének megfelelő értéket rendeltük, míg a sorrendben utolsónak besorolt 1 pontot kapott. A pontok összeadhatók, s így a legmagasabb érték az adott válasz abszolút első helyét mutatja.

A kutatás eredményei és az azokból levonható következtetések alapvetően a vizsgált sokaságra, 104 gazdaságra, gazdára és családra vonatkoznak. A minta nagysága lehetővé teszi azonban az érintett kistérségekre vonatkozó következtetések levonását is. Ennél nagyobb téregységekre más kutatásokkal, szakirodalmi közlésekkel történő összehasonlítás, s adatbázis-kiégészítés révén teszünk megállapításokat.

A BIRTOKKONCENTRÁCIÓ ÉS A FOGLALKOZTATÁS

Korábbi munkánkban a 2000. évi adatok alapján az Észak-alföldi és az Észak-magyarországi Régiókra kiterjedően bizonyítottuk, hogy „a birtokkoncentráció a gazdaságok által a mezőgazdasági tevékenységben lekötött munkaerő további je-

lentős csökkenését valószínűsíti” (Fehér, 2005). Az EUROSTAT adatai alapján Magyarországon 2000-2007 között a gazdaságok száma 35 százalékkal csökkent, s 43 százalékkal növekedett az egy gazdaság által használt földterület. A folyamat az uniós csatlakozás után is megfigyelhető: a 2003-2007 közötti 20 százalékos növekedési ütem jóval meghaladja az EU-10 átlagát (+12%), illetve az EU-15 átlagát (+9%) is. A KSH adatai szerint ez a folyamat 2005-2007 között úgy ment végbe, hogy az 50 hektárnál kisebb területű gazdaságok által használt szántóterület csökkent, míg a nagyobb területű gazdaságoknál növekedett. A folyamat az egyéni gazdaságoknál erőteljesebb volt.

A hivatkozott EUROSTAT forrás szerint eközben a 100 hektár mezőgazdasági területre jutó, munkaerőegységben számított létszám hazánkban 21 százalékkal csökkent. Az EU-10 országaiban 16, az EU-15 esetében pedig 9 százalékos csökkenés jelentkezett. A magyar mezőgazdasági üzemeknél 2007-ben 122 ezer főállású dolgozónak megfelelő foglalkoztatáscsökkenés következett be 2003-hoz képest. Ez összefügg azzal is, hogy – kutatásaink szerint (Fehér, 2005) – a nagyobb területű gazdaságokban az egységnyi terület munkaerőigénye kisebb, s így nem tudják azokat foglalkoztatni, akiknek a mezőgazdasági területét bérbe vették vagy megvásárolták. Jelen vizsgálataink is megerősítik ezt. Az 50,1-100 hektáros területtel rendelkező gazdaságoknál egy hektárra 70 százalékkal kevesebb munkaerő szükséges, mint az 50 hektárnál kisebb területűeknél. A 100 hektárnál nagyobb üzemek egy hektár területre csak az 50 hektárnál kisebb területű gazdaságokban lekötött munkaerőnek kevesebb mint egy hetedét foglalkoztatják.

A folyamatot a mezőgazdasági üzemek versenyképességének növelését célzó gépberuházási támogatások is „fűthetik”. A géptámogatások találkoznak ugyanis a

gazdák „minden műveletet saját géppel végezni” törekvéseivel. A sikeres támogatási pályázatok nyomán megnövekedett kapacitásokat le kellene kötni, de a többi gazda sem igazán vevő erre, inkább önmaga is pályázik. A kihasználatlan gépkapacitások kihathatnak a birtokméret növelésére, s – részben ezen keresztül, részben pedig az élől munka kiváltása révén – a foglalkoztatás csökkentésére. Magyarországon a hagyományos mezőgazdasági tevékenységek gépi beruházásait szolgáló kifizetések aránya a nemzeti vidékfejlesztési programokon belül, 2004–2006 között a források 13,2 százalékát kötötte le. 2007–2013 között már 17,7 százalékot irányoztak elő ezekre (AVOP-PKD, 2006; UMVP, 2008).

Az általunk vizsgált gazdaságokban a birtokkoncentráció növelése irányába hatott:

1. A gazdákat, illetve a társas vállalkozások vezetőit a gazdaság fejlődése és a család jobb megélhetése motiválja a leg erősebben. A gazdaság lassú, de biztos fejlődését és a család minél több tagjának a gazdaságból történő megélhetését tették legtöbbször a legelőkelőbb helyekre (abszolút első és második hely). A gazdaságfejlesztési döntések mozgatórugóinak felsorolásánál a 101 válaszadó 81 százaléka például ezek valamelyikét tette az első helyre. Az egészséges élelmiszerek termelése és a környezet fenntartása – mint motiváció – ezektől már jócskán lemaradt.

2. A fejlődési motívumot szolgáló eszközök között a földvásárlást a legfontosabbnak tartják a megkérdezett gazdák.

3. Arra a kérdésre, hogy „gazdaságának milyen irányú átalakítása szolgálna legjobban a családja érdekeit?”, a legtöbben a saját tulajdonukban lévő földterületek vásárlással történő növelését jelölték meg. A gazdák 54 százaléka 5–10 éves távon is a gazdasága bővülését tervezte, s e kör nagyobb fele határozottan földvásárlásban gondolkodik. A földbérlettel törté-

nő területnövelés csak a negyedik helyen szerepelt.

4. A megkérdezett gazdák 45 százaléka elfogadja a kistérségében zajló üzemi és birtokkoncentrációs folyamatokat és egyetért azokkal.

5. A megkérdezettek saját gazdaságuk gépesítésének színvonalát erős közepesnek minősítették. Ezzel együtt fejlesztési terveikben a gépbeszerzés előkelő helyen áll, s szinte valamennyi fontosabb munkafolyamat minél magasabb szintű, saját géppel történő ellátására törekcszenek. Közülük senki nem volt tagja közös gépbeszerzési és üzemeltetési társulásnak!

Érdemes felfigyelni arra, hogy a mások számára történő munkahelyteremtés a legutolsó helyre került. Ehhez közeli helyen található csak a vagyongyarapítási motívum is. Az elköltethető pénzjövdelem növelése, a minél több állami támogatás megszerzése és a minél nagyobb gazdaság örököül hagyása a középmezőnybe esik. Ugyanakkor a család és a gazdaság kapcsolatainak alakításában az első helyre az került, hogy minél több családtag találjon magának főállású megélhetési lehetőséget a saját gazdaságon belül. A második helyen a családtagok részmunkaidős foglalkoztatása, illetve a gazdaságon kívüli munkahely megtalálásának elősegítése állt.

Ennek is szerepe lehet abban, hogy a magyar mezőgazdaságban igen magas – 2008-ban 75 százalékos – a nem fizetett munka aránya (KSH internetes kiadvány, 2009).

A fentiek mezőgazdasági oldalról alátámasztják az UMVP 2007. évi ex ante értékelésének megállapítását. Nevezetesen: „Nem várható a munkalehetőségek jelentős bővülése a vidéki térségekben.” (PriceWaterhouseCoopers, 2007) A hivatkozott jelentés nem foglalkozik azonban a birtokkoncentráció foglalkoztatási hatásaival, amelyek – a multifunkcionalitás ellensúlyától függően – a mezőgazdasá-

gi foglalkoztatás további mérséklődését is eredményezhetik.

DIVERZIFIKÁCIÓ ÉS MULTIFUNKCIONALITÁS

A szakirodalomban a farmdiverzifikáció, a „pluriactivity” és a multifunkcionalitás fogalma gyakran együtt is előfordul. Szélesebb körben elfogadott magyar megfelelője egyiknek sincsen. A fogalmak farmszintű szintézisét – a fontosabb szakirodalmi közleményekre is alapozva – korábbi munkánkban (Fehér, 2003, 2005) végeztük el. E szerint a farmdiverzifikációt – szűkebb értelemben – az üzemben belüli tevékenységek körének bővítéseként értelmeztük, s külön vizsgáltuk a mezőgazdasági és nem mezőgazdasági diverzifikációs irányokat. Üzemi szintű és regionális vizsgálatainkban ezen megközelítésnek megfelelően jártunk el.

Delgado et al. (1997) és Boulay (2002) munkáira hivatkozva szóltunk azonban a farmdiverzifikáció tágabb értelmezéséről is. Ez a háztartások jövedelemnövelési stratégiáihoz, illetve a háztartások bármely (farmon belüli, vagy azon kívüli) nem mezőgazdasági jövedelméhez kapcsolódik. Így osztjuk azokat a nézeteket, melyek szerint a farmdiverzifikáció tágabban vett értelmezése és a „pluriactivity” igen sok hasonlóságot mutat (Nawaratne et al., 2001; Nowers, 2004), illetve a „pluriactivity” (szó szerinti jelentésétől eltérően) inkább jövedelem-diverzifikációt jelent, s a gazdaságokon kívüli jövedelemszerzésre fókuszál (Pykkönen, 2001; Scottish, 2001).

Ettől némileg eltérő megközelítéssel találkozhatunk az EU Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatósága 2008-as tanulmányában. Az Unió 27 tagországára kiterjedően vizsgálják és szintetizálják a farmdiverzifikáció és a „pluriactivity” fogalmát és gyakorlatát. A tanulmány a farmdiverzifikációt egyértelműen üzemi szinten, a gazdaság erőforrásaihoz közvet-

lenül kapcsolódó, a gazdasági hatásokkal járó, nem mezőgazdasági tevékenységként értelmezi. A „pluriactivity”-t a gazdákra, illetve a társas agrárvállalkozások vezetőire vonatkoztatva értelmezték és vizsgálták. Különös tekintettel a gazdák, illetve a vezetők farmon kívüli foglalkoztatására és saját gazdaságukban a farmdiverzifikációhoz sorolható tevékenységekre. A vizsgálatokat több esetben a gazdaháztartásokra is kiterjesztették.

A multifunkcionalitásnak mint tevékenységorientált fogalomnak és a szűkebb értelemben vett farmdiverzifikációnak sok közös területe, érintkezési pontja van. Mindkettő szorosan kapcsolódik a mezőgazdasághoz, s így a gazdaságokon (farmokon) belüli tevékenységekre vonatkozik, mindkettő elősegíti a foglalkoztatást (az önfoglalkoztatást és a családtagok foglalkoztatását is ideértve), valamint a jobb megélhetést. A multifunkcionalitás azonban magában foglalja a hagyományos mezőgazdálkodást, a farmdiverzifikáció viszont csak a hagyományostól eltérő tevékenységekre vonatkozik. A multifunkcionalitást tehát általánosabb, szélesebb körű fogalomnak tekinthetjük. Az országonként és tudományszakonként is eltérő fogalomhasználat rendszerezésére figyelemre méltó kísérletet jelent a *Concept Oriented Research Clusters* (CORCs) kidolgozása (Caron, 2008).

A multifunkcionális farmok több vonatkozásban is túllépnek a hagyományos gazdaságokon. Kiszélesítik, elmélyítik, valamint új alapokra helyezik tevékenységeiket (diverzifikáció mind mezőgazdasági, mind pedig nem mezőgazdasági irányban) és kapcsolatrendszerüket. Ez utóbbi különböző hálózatokba tagozódást is jelent. A hálózatokon belül az információs bázis megalapozza a más gazdaságokkal és szervezetekkel kialakítandó együttműködést. Mindehhez elengedhetetlen, hogy a gazdaságok, a gazdaháztartások és a gazdaságok egyaránt fenntartható stratégi-

át kövessenek. Ennek a családi munkaerő elsődleges hasznosítása és a gazdaságon kívüli jövedelemszerzés egyaránt a része. A multifunkcionális gazdaság előnyben részesíti a már rendelkezésre álló erőforrások hasznosítását (saját megtakarítások a hitelek helyett, a gazdaságban termelt anyagok hasznosítása a vásárolt termékekkel szemben stb.). Egyes szerzők az egyéni gazdaság szintjén a hagyományos és multifunkcionális gazdaságok közötti különbségeket a stratégiai alapelvekben megjelenő eltérésekre keresztül ragadják meg (Van der Ploeg – Long, 2002; Van der Ploeg – Roep, 2003).

A GSZÖ 2007 szerint 2000–2007 között hazánkban a nem mezőgazdasági tevékenységet is végző gazdaságok aránya 5% körül alakult, miközben számuk 32%-kal csökkent. Míg 2000-ben az EU tagállamaihoz viszonyítva az utolsó harmadba tartoztunk volna, 2005-re a pozícióink romlottak. Az EU-10 átlagának megfelelő értékek a korábbi tagországok átlagának a felét, az EU-27 átlagának pedig a 42 százalékát jelentik. Hátrányunk különösen a megújuló energiaforrások, az alvállalkozási munkák és az egyéb nem mezőgazdasági tevékenységekben mutatkozik meg kiugró értékekkel. A mezőgazdasági termékek feldolgozását tekintve átlag feletti arányt képviselünk (EU Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatósága, 2008).

Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön 2000-ben a nem mezőgazdasági tevékenységekkel is foglalkozó gazdaságok aránya csupán 3,4 százalékos volt, mely érték 2007-re elérte az országos átlagot.

A vizsgált mintában a régiók átlagát meghaladó, 17 százalékos a nem mezőgazdasági tevékenységeket is folytató gazdaságok aránya. Az aggregált diverzifikációs aránymutató azonban (ld. részletesebben Fehér, 2003) a mezőgazdasági diverzifikáció esetében 5,77 (gyenge közepes), míg a nem mezőgazdasági diverzifikáció esetében 3,20 (gyenge) értékeket jelez.² Ez azt jelenti, hogy a vizsgált tevékenységek közül viszonylag kevés fordul elő az adott gazdaságokban. A mutatók értékét a mezőgazdasági tevékenységeknél az alternatív növényfajok termesztése és az ökológiai gazdálkodás, míg a nem mezőgazdasági ágazatoknál a saját termékek közvetlen értékesítése alakítja a legjelentősebb mértékben. Említésre érdemesek még az energianövények, a mezőgazdasági termékfeldolgozás és az egyéb nem mezőgazdasági szolgáltatások. E tevékenységek eredményei meghatározott, ismert és feltárt mechanizmusok szerint működő piacokon realizálódnak. Ezért, hogy megkülönböztethessük őket más, a mezőgazdaság termelésén kívüli funkcióihoz kapcsolódó tevékenységektől, pl. a nem áru jellegű közszolgáltatásoktól³, az általuk képviselt diverzifikációt piacorientált diverzifikációnak nevezzük.

² A mezőgazdasági tevékenység diverzifikációjánál (DA_{mg}) településenként az adott birtokkategóriában külön-külön is kiszámoltuk az alternatív növénytermelési tevékenységeket (pl. szamóca-, virág- és dísznövénytermesztés, üvegház és fólia alatti termesztés, faiskola) és az alternatív állatfajokat (pl. nyúl, méh, bivaly, szamár, öszvér, strucc), valamint az ökológiai gazdálkodás előfordulását, s osztottuk a település adott birtokkategóriájában található összes gazdaság számával, majd aggregációs céllal összeadtuk a részmutatókat.

Képletszerűen (egyszerűsítve):

$$DA_{mg} = \frac{\sum_{i=1}^n T_i}{\sum G}$$

ahol T = az adott alternatív mezőgazdasági tevékenységek, ágazatok,
i...n = a tevékenység előfordulása a csoporton belül,
G = a csoporthoz tartozó gazdaságok száma

A nem mezőgazdasági aggregált diverzifikációs aránymutató (DA_{nmg}) számításának logikája hasonló, csak itt a számlálóban a nem mezőgazdasági tevékenységek előfordulása szerepel.

A vizsgált gazdaságok mezőgazdasági termelésen túli tevékenységeit az 1. táblázatban mutatjuk be.

Az 1. táblázatban részletezett tevékenységeket és funkciókat három nagy csoportra oszthatjuk. Vannak *egyértelműen piacorientáltak* (mezőgazdasági termékek saját elárúsítóhelyen történő értékesítése, mezőgazdasági termékek saját gazdaságban belü-

li feldolgozása, helyi és lakossági szolgáltatások, nem mezőgazdasági termékek saját gazdaságban belüli előállítása, nem mezőgazdasági szolgáltatások) és jelenleg még *nem piacorientáltak* (tájkép- és tájfenntartás, természetvédelem és agrár-környezetvédelem), valamint *a kettő közötti átmenetet képviselő tevékenységek és funkciók* (ökológiai gazdálkodás, energia-előállítás).

I. táblázat

Mezőgazdasági termelésen kívüli tevékenységek és funkciók arányai a vizsgált gazdaságokban

Megnevezés	Válaszok az egyes kistérségekben a válaszadók százalékában			
	A	B	C	Átlag
Tájkép- és tájfenntartás	27	57	67	44
Természetvédelem, agrár-környezetvédelem	23	27	48	29
Mezőgazdasági termékek saját elárúsítóhelyen történő értékesítése	8	20	5	11
Energia-előállítás	2	3	10	9
Mezőgazdasági termékek saját gazdaságban belüli feldolgozása	6	7	5	6
Ökológiai gazdálkodás	2	3	4	3
Nem mezőgazdasági termékek saját gazdaságban belüli előállítása	2	3	-	2
Agro- és falusi turizmus	0	3	0	1
Helyi és lakossági szolgáltatások	4	7	5	5
Egyéb nem mezőgazdasági szolgáltatások	2	-	-	1
Nem végez a mezőgazdasági termelésen kívüli tevékenységet	59	20	10	37

Megjegyzés: A válaszadók értelemszerűen több tevékenységet is megjelölhettek, így a részösszegek összeadása nem eredményez 100 százalékot.

A nem piacorientált tevékenységek és funkciók közül a természetvédelemhez és az agrár-környezetvédelemhez jelentős állami és uniós támogatások társulnak. A tájkép- és tájfenntartás ma még kevésbé támogatott és ellenőrzött, nehezen kvantifikálható, több szubjektív elemet tartalmaz.

A támogatások mértéke a piacorientált tevékenységek esetén még szerényebb, illetve esetenként nem is beszélhetünk támogatásról. Az átmeneti kategória a támogatások tekintetében is középen helyezkedik el. *A vizsgált gazdaságokban megállapítható, hogy a piacorientált nem mezőgaz-*

³ A fogalmat a „non-commodity outputs” magyar megfelelőjeként használjuk.

dasági tevékenységek arányai szerények, többségük jóval alacsonyabb, mint az IMPACT projekt keretében⁴ korábbi EU-tagországokban felmért, tíz évvel ezelőtti mértékek. A kutatásunkban szereplő kistérségekben a mezőgazdaság multifunkcionalitását egyértelműen a jobban támogatott, ma még nem piacorientált, vagy át-

meneti jellegű tevékenységek és funkciók határozzák meg.

A nem árujellegű közszolgáltatások jövőbeni alakulásáról a válaszadók 99 százaléka nyilatkozott. 57 százalékuk nem tervez ilyen irányú fejlesztést. A fejlesztést fontolgatók megoszlását a 2. táblázatban mutatjuk be.

2. táblázat

Nem árujellegű közszolgáltatást tervezők arányának alakulása a vizsgált kistérségekben

Megnevezés	Válaszok az egyes kistérségekben a válaszadók százalékában			
	A	B	C	Átlag
A környező kistérség gazdaságának erősítése	6	50	24	22
Élelmiszer-biztonság javítása a helyben történő értékesítés növelésén keresztül	8	40	19	20
Szép táj által nyújtott élvezeti érték növelése	6	47	5	17
Biológiai sokféleség növelése	4	23	24	14
Természeti kockázatok mérséklése	6	23	14	13
Kulturális örökség megőrzése	2	0	0	1
Nem tervez „nem árujellegű közszolgáltatás” fejlesztést	86	20	43	57

Lásd: 1. táblázat

A fejlesztést tervezők kistérségenkénti megoszlása követi a mezőgazdasági termelésen kívüli tevékenységek és funkciók alakulásának irányát. Meg kívánjuk jegyezni, hogy – két esetet kivéve – a fejlesztést tervezők mindegyike rendelkezik valamilyen mezőgazdaságon kívüli tevékenységgel vagy funkcióval.

A fejlesztést fontolgató gazdák közül viszonylag sokan ismerték fel kistérségi gazdaságuk erősítésének, valamint a helyi élelmiszerpiacok növelésének a fontosságát. Ez egybeesik korábbi kutatásaink

eredményével, mely szerint „napjainkban Magyarországon – területileg változó megközelítések mellett – a hangsúlyt a vidékgazdaság kiépítésére és stabilizálására kellene tenni” (Fehér, 2005).

A környezeti és természetvédelmi vonatkozások a jövőbeni fejlesztések során is előkelő helyet foglalnak el.

Megvizsgáltuk, hogy a gazdák milyen intézkedéseket tartanának a legsürgősebbnek a saját kistérségükben annak érdekében, hogy a helyi mezőgazdaság multifunkcionalitása növekedjen. A sürgős-

⁴ A kilencvenes évek végén az IMPACT projekt keretében (hét korábbi EU tagországra kiterjedő) végzett felmérés szerint a gazdaságok 1,4 százaléka folytatott ökológiai gazdálkodást, 11,0 százalékuk volt érdekelt a különleges minőséget képviselő termékek előállításában, 20 százalékuk a saját termékeik közvetlen értékesítésében, 2,0 százalékuk foglalkozott agroturizmussal, 7,3 százalékuk nyújtott természetvédelmi szolgáltatásokat, 3,7 százalékuk volt érintett tevékenységük egyéb irányú diverzifikációjában.

séget 1-10 közötti pontokkal értékelték, a legsürgősebb 10 pontot kaphatott. Az intézkedéseket a kapott pontértékek alapján rangsoroltuk és három csoportba osztottuk. A három legsürgősebb intézkedés

(I-III.) a 3. táblázatban teljesen sötét, vízszintes mezőben három kockát kapott. A IV-VI. helyre sorolt intézkedéseket két sötét kockával, míg az utolsó három helyen állókat egy sötét kockával jelöltük.

3. táblázat

A vizsgált gazdák véleményei a kistérségükben a multifunkcionalitást javító intézkedések sürgősségéről (Rangsor I-IX-ig)

Megnevezés		Kistérségek						Átlagosan	
		A		B		C			
Intézkedés sürgőssége az adott kistérségben	Az egészséges és biztonságos élelmiszerek előállításának és piacának növekedése	II		V		II		II	
	Termelők piaci, termelési és eszközhasznosítási együttműködésének javítása	V		IV		IV		V	
	Energianövények termesztése és hasznosítása	IX		VIII		VII		VIII	
	Természetvédelmi és környezeti szolgáltatások bővülése	VIII		VII		VI		VI	
	Az agrártermelők gazdasági és társadalmi alkalmazkodóképességének növelése	III		II		IV		III	
	A fogyasztók szemében a helyi termékek és szolgáltatások felértékelődése	IV		III		III		IV	
	A vidéki településeken a lakosok megélhetésének javulása, a helyi gazdaság jobb eltartóképessége	I		I		I		I	
	Rugalmas foglalkoztatási formák (részmunkaidős foglalkoztatás, távmunka stb.) terjedése	VI		VI		VIII		VII	
	Az informatikai ismeretek gyorsabb terjedése, a digitális írástudatlanság visszaszorulása	VII		IX		IX		IX	

A kérdésre a megkérdezettek 98 százaléka válaszolt. A kérdésben tehát a mezőgazdasági termelésen túli funkciókkal is rendelkező és a nem árujellegű közszolgáltatások fejlesztését tervezők körénél jóval szélesebb gazdacsoport nyilvánított véleményt.

Az intézkedések sorrendje – véleményünk szerint is – egyértelműen az adott kistérségi gazdaságok erősítését szolgálja. A gazdák felismerték a helyi gazdaság fejlesztésének fontosságát és sürgősségét.

Külön is megvizsgáltuk a mezőgazdasági termelésen kívüli tevékenységekkel és funkciókkal rendelkező gazdaságok vezetőinek és a nem árujellegű közszolgáltatások fejlesztését fontolgató gazdáknak a motivációit. Nem találtunk számottevő eltérést a 2. táblázatban közölt motívumok sorrendjétől, így a multifunkcionalitás növelésében is meghatározó szerepe van a biztonság, a család megélhetése biztosításának, az egészséges ételkészítés előállítására, az egészséges környezet biztosítására való törekvésnek.

Megjegyezzük, hogy az *érdeklődő gazdák a multifunkcionalitást nem kapcsolták össze a mások számára történő munkahelyteremtéssel*. A kistérségeikben jelen lévő foglalkoztatási feszültségek ellenére is az *utolsó körüli helyekre sorolják a rugalmas foglalkoztatási formák bevezetésének sürgősségét*. Egy másik kérdésre válaszolva ezt egyébként is *egyértelműen állami feladatnak tartják, s nem érzik, hogy nekik számottevő szerepük lehetne benne*.

A diverzifikált gazdaságok magas arányával rendelkező és a rugalmas foglalkoztatásban elől járó korábbi EU-tagországok közül többnél megfigyelhető, hogy a diverzifikált gazdaságokra jutó munkaerőegység magasabb, mint a többi gazdaságban. Ennek mértéke Ausztriában 44%, Dániában 63%, Franciaországban 65%, Németországban 37% volt 2005-ben (*EU Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatósága, 2008*). Az általunk vizsgált gazdaságok közül a nagyobb területtel rendelkezőknél fordult elő inkább valamilyen mezőgazdaságon kívüli tevékenység, így az említett országokkal való összehasonlítás nem lenne célszerű.

Nyitott kérdésként szerepeltettük a multifunkcionalitást ösztönző és akadályozó tényezőket. Ösztönző, gazdaságon belüli tényezőket a gazdák 70 százaléka jelölt meg (jóval többen nyilvánítottak tehát véleményt a szóban forgó funkciókkal rendelkező, vagy a fejlesztést fontolgató csoport tagjainál). Közülük a legtöbben (47%) gazdasági tényezőket (jobb jövedelmezőség, több lábon állás, a család jobb megélhetése, jobb eszközkihasználtság) tartottak elsősorban ilyennek. Ezt követte a független, egészséges élet utáni vágy és a személyes ambíciók (22%), majd a családtagok tudásának, szakismeretének realizálására való törekvés (16%). Gátló tényezőket a gazdák kétharmada sorolt fel: 32 százalékuk a tőkehiányt, 22 százalékuk a gazdaság méretproblémáit, 21 százalékuk az ismeret- és ambícióhiányt, 9 százalékuk a gazda magas életkorát és örökös hiányát említette meg.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) AVOP (2006): Programkiegészítő Dokumentum (2004-2006) (PKD) I. módosítás. Budapest, 2006. február, www.fvm.hu – (2) Boulay, A. (2002): An analysis of farm diversification in France and the United Kingdom. www.kingston.ac.uk/geog/staff/abstracts/annabel – (3) Caron, P. – Cairol, D. (2008): Multifunctionality: what do we know of it? In: F. Brouwer et al. (eds.): Sustainable Land Management. Edward Elgar Publishing Limited, UK, Cheltenham, 41-61. pp. – (4) Delgado, L. et al. (1997): Rural Economy and Farm Income Diversification in Developing Countries. International Food Policy Research Institute, Washington, D.C., USA – (5) Directorate-Gene-

ral for Agriculture and Rural Development (2008): Economic analysis of EU agriculture. Brussels, 17 June 2008, LTBD(2008) 17488 – (6) EUROSTAT-Data Explorer, <http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu> – (7) Fehér A. (2003): Farmdiversification in SAPARD-microregions of Northern Great Plain in Hungary. *Studies in Agricultural Economics*, No.99. 53-73. pp. – (8) Fehér A. (2005): *A vidékgazdaság és a mezőgazdaság. Agroinform Kiadó, Budapest*, 336 p., cit. 276. p – (9) GSZÖ (2007): Gazdaságszerkezeti Összeírás, 2007. www.ksh.hu – (10) IMPACT projekt, 1998, www.rural-impact.net – (11) KSH, Internetes kiadvány, *Mezőgazdaság* (2008): www.ksh.hu – (12) Nataratne, B.Y. – Koduthuwakku, S.S. – Murray, F. – Little, D.C. (2001): Entrepreneurial Strategies Adopted by Rural Innland Fishermen in the Dry Zone of Sri Lanka. www.dfid.stir.ac.uk/Afgrp/greylit/PRO01.pdf – (13) Nowers, R. (2004): About agri-tourism and pluriactivity. www.wcape.agric.za/economics/tourism.html – (14) PricewaterhouseCoopers (2007): Az AVOP részterületeinek végleges értékelése. Jelentés. www.fvm.hu – (15) Pykkönen, M. (2001): The small rural enterprise, a source of income and a possible health risk. www.pmkv.fi/RuralDevelopment/EngineeringWorkshop/papers/MarkusPykkonen.rtf – (16) Scottish Economic Report 2001, Chapter three, www.scotland.gov.uk/library3/economics/ser01-09.asp – (17) Van der Ploeg, J. D. – Long, A. (2002): Rural development: The state of art. In: v. d. Ploeg, J. D. – Long, A. – Banks, J. (eds.): *Living Countryside*. Netherlands, Elsevier, 8-17. pp. – (18) van der Ploeg, J. D. – Roep, D. (2003): Multifunctionality and rural development: the actual situation in Europe. In: v. Huylenbroeck, G. – Durand, G. (eds.): *Multifunctional Agriculture*. England, Ashgate – (19) UMVP (2008): Új Magyarország Vidékfejlesztési Program, 2008. szeptember, www.fvm.hu